

УДК 378.4(477)

О.М. Завальнюк,
кандидат історичних наук, доцент
(Кам'янець-Подільський педуніверситет)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ І.І.ОГІЄНКА ДО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ (1918-1920 рр.)

Розглядаються концептуальні підходи І.І.Огієнка до створення і функціонування в Україні національної університетської системи освіти (характер новостворених закладів, база формування контингенту студентства, терміни підготовки спеціалістів, державна допомога студентській молоді).

І.І.Огієнко відомий загалу не лише як мовознавець, літератор, державний, громадський і церковний діяч, історик культури і церкви, а й як будівничий національної університетської освіти. Його новаторська діяльність в сфері вищої освіти, яка була складовою частиною зусиль національної професорської еліти, добре прислужилася українському відродженню.

Влітку 1917 р. він увійшов до складу комісії з організації Київського українського народного університету, а у жовтні став професором по кафедрі української мови того ж закладу. В січні 1918 р. тут склалася група професорів (до неї увійшов також Іван Іванович), яка поставила собі за мету сприяти створенню подібних закладів або філій КУНУ по всій Україні. Саме до неї попало прохання гласних Кам'янець-Подільської думи про відкриття в їх місті університетського закладу. З'ясовуючи можливість заснування в адміністративному центрі Поділля вищої школи, сюди 22 березня 1918 р. прибула спеціальна комісія КУНУ (І.М.Ганицький, І.І.Огієнко, В.В.Дуб'янський, К.Д.Титаренко). Виступаючи тоді в міському театрі з лекцією "Українська культура", І.І.Огієнко як представник загалу діячів національної культури, чітко засвідчив, який характер матиме майбутній університет. Доповідаючи про цей візит університетської комісії КУНУ у квітні 1918 р., він запропонував відкрити у Кам'янці-Подільському не народний університет чи його філію, а державний [1:5]. Таким чином, вперше було поставлено питання про практичну реалізацію проекту державного університетського будівництва, причому не в столиці, а на периферії.

Отримавши від Ради КУНУ доручення очолити майбутній заклад, І.І.Огієнко зайнявся проектуванням його концептуальних рис. За основу брався російський класичний університет в Україні. Однак структуру нового закладу було змінено. Із традиційних 4-х факультетів (історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний і медичний) залишались перших три. Згодом їх доповнили богословський і сільськогосподарський. Таким чином, закладу довелося готувати і богословів (в Росії цим займалися духовні академії), і агрономів (до цього їх випускали в сільгоспінститутах). Новим кроком в організації університету стало запровадження кафедр польської і єврейської історії і літератури. У проєкті закладу І.І.Огієнко передбачив ще й відповідну румунську кафедру, однак з цим не погодилася Рада міністрів [2:413]. В.о.ректора вважав, що новий заклад буде продовжувати традиції європейських університетів. І після відкриття богословського факультету, у жовтні 1920 р. був підготовлений законопроект про заснування ще одного "європейського" факультету – політехнічного [3: оп.1., спр.182, арк.117]. Передбачалися студентські квоти для євреїв і поляків.

Працюючи на посаді міністра освіти УНР (5 січня – 25 квітня 1919 р.), І.І.Огієнко продовжував роботу над концептуальними підходами до розбудови національної вищої школи. Передусім було здійснено спробу запровадити у вищі навчальні заклади українську викладову мову. Ця вимога містилася в наказі по Міністерству народної освіти від 30 січня 1919 р. [3: оп.1, спр.2, арк.50]. Щоб всі студенти знали українську мову, уряд УНР з подачі міністра освіти затвердив закон про запровадження з 1 лютого 1919 р. в усіх вищих школах України лектури української мови як обов'язкового предмету для всіх факультетів та відділів денної вищої школи [3: оп.1, спр.11, арк.59]. Отже, було зроблено важливий крок до українізації усїєї вищої освіти.

І.І.Огієнко турбувався про розв'язання кадрової проблеми українських університетів. Вів вважав, що кількість професорів у них може зрости за рахунок приват-доцентів, які вже викладали не менше двох семестрів обов'язкові навчальні дисципліни (прерогатива професорів). При наявності у таких претендентів наукових праць їх можна було б допустити до захисту магістерських дисертацій без складання відповідних іспитів. Часткове спрощення механізму підготовки професорів (ними могли стати магістри і доктори наук) мало стимулювати рух наукової молоді до професорських знань (екстраординарний, ординарний і заслужений професори) без інституту професорських стипендіатів. З міркуваннями І.І.Огієнка погодився уряд УНР, який прийняв відповідний закон [3: оп.1, спр.12, арк.16].

На пропозицію міністра уряд зробив полегшення викладачам двох українських університетів, які мали намір скласти іспити на ступінь магістра і доктора наук. Воно стосувалося суто технічного боку справи. За законами, прийнятими при П.П.Скоропадському, Київський і Кам'янець-Подільський українські держуніверситети могли приймати названі іспити лише після повного сформування (4 курси на кожному факультеті, заповнення всіх кафедр). Нововведення дозволяло цим закладам вже у 1919 р. виконувати вказану функцію, "щоби забезпечити ... професорськими силами і, таким чином, поставити справу української науки на нормальний шлях..." [3: оп.1, спр.12, арк.20].

Статут 1884 р. надавав право вступу до університету особам, що закінчили гімназії, які були у віданні Міністерства народної освіти Російської імперії. Щоправда, міністр освіти міг прирівняти до атестатів зрілості свідоцтва випускників тих середніх шкіл, які працювали за планом гімназії [4:470]. Керуючись цією нормою закону, новостворені українські університети закривали двері тим випускникам, які навчалися не 8, а 7 років (сюди відносились і жіночі гімназії Маріїнського відомства). Виходило, що українці, які не закінчували 8-класної гім-

назії, не могли попасти до свого університету. Зважаючи на таку ситуацію, І.І.Огієнко 5 лютого 1919 р. затвердив "Тимчасові умови для вступу до Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів", за якими дійсними студентами ставали особи, що "скінчили різні типи середніх шкіл і представили свідоцтво про одержання освіти в середній закінченій школі того чи іншого типу". Рада професорів у кожному випадку мала з'ясувати, чи достатньо отриманої освіти для вступу до університету [3: оп.1, спр.174, арк.26]. У тому разі, коли освіта випускників значно відставала від гімназійної (спеціальні середні заклади, вищі початкові школи), їх належало зараховувати вільними слухачами. В листі до в.о.ректора Кам'янець-Подільського університету від 7 лютого 1919 р. І.І.Огієнко наголошував, що представники цієї категорії студентської молоді, провчившись не менше 1 року і склавши щонайменше 3 іспити, "можуть бути перераховані в дійсні студенти цього університету після складання іспитів по встановленій Радою професорів програмі за курс середньої школи. Усі іспити по курсу середніх шкіл провадити в українських університетських в комісіях з професорів для університетів" [3: оп.1., спр.174, арк.27].

Велике значення для забезпечення українського характеру новостворених держуніверситетів мав наказ І.І.Огієнка від 17 лютого 1919 р. про запровадження для абітурієнтів, які подаватимуть заяви до цих вузів, вступного іспиту з української мови. Його мета – з'ясувати, чи розуміють її майбутні студенти, чи вміють розмовляти нею [5: оп.1, спр.1, арк.11]. Як показав досвід, цей захід дав змогу зупинити багато десятків абітурієнтів, які зовсім не знали української мови [6: 401-401].

Термін навчання в університетах становив 4 роки. Однак молода українська держава мала нагальну потребу в освічених, професійно підготовлених, патріотично налаштованих працівниках. Беручи до уваги цей важливий факт, І.І.Огієнко 8 лютого 1919 р. писав Київському і Кам'янець-Подільському університетам: "Йдучи назустріч виразній необхідності якнайскоріше утворити широкі верстви дійсно освіченої української інтелігенції, Міністерство освіти вважає з свого боку цілком слушним дати дозвіл усім тим, хто в силі би скінчити українські університети не за чотири, а за три роки..." [3: оп.1, спр.175, арк.8].

І.І.Огієнко не бачив майбутнього російських університетів в Україні. Вже у січні 1919 р. Міністерство освіти розробило "Законопроект про реформування Київського університету св. Володимира і Київського державного українського університету", за яким передбачалося злиття обох закладів на українській основі [3: оп.2, спр.173, арк.16]. Однак, через залишення столиці українською владою, задум залишився нереалізованим.

На відміну від російських університетів в Україні, де на початку ХХ ст. більшість студентства представляла панівні верстви росіян, зросійщених українських дворян, поляків і євреїв [7:2], українські університетські заклади, на переконання І.І.Огієнка, мали б постійно дбати про матеріальне становище студентської молоді, яка у своїй більшості була незможною. Вже напередодні відкриття університету у Кам'янці він звернувся до земств і кооперативів з проханням "негайно допомогти незможному студентству і дати йому ... змогу нормально вести своє навчання" [8]. Якщо на початку ХХ ст. менш як 10% студентів університетів в Україні отримували стипендії, більша частина яких формувалася з недержавних фондів [8], то в українських університетах у 1918 р. державні стипендії отримували лише окремі юнаки і дівчата. Щоб привернути увагу до цієї гострої проблеми, І.І.Огієнко відмовився від отримання спочатку ректорської, а згодом і міністерської платні. Ставши міністром, він дозволив українським університетам звільняти від плати за право навчання до 30% студентів. Обіймаючи посаду Головноуповноваженого міністра уряду УНР (15 листопада 1919 – 25 жовтня 1920 р.), І.І.Огієнко дістав змогу направити на стипендії студентам Кам'янець-Подільського університету додаткові кошти. Так, у січні-червні 1920 р. їх отримували 196 осіб (14% особливого складу) [5: спр.80а, арк.41,43-50]. Восени планувалося збільшити це число до 500 [3: оп.3, спр.6, арк.45зв].

Таким чином, в ході університетського будівництва 1918-1920 рр. І.І.Огієнко привніс у його практику ряд нових ідей, підходів, які, безперечно, мали концептуальне значення. Йдеться про повне забезпечення українського характеру новостворених закладів, підвищення питомої ваги національної професури, розширення бази вступників, пришвидшення темпів підготовки української інтелігенції, активну державну допомогу студентській молоді тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура: Науково-літературний місячник. – Варшава. – 1935. – Кн.8. – С. 510–522.
2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Вид.2-е. – Мюнхен: Укр.вид-во, 1969. – 543 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.2582.
4. Высочайше утвержденный Общий Устав Императорских Российских Университетов // Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. – Т.IV. 1884. – СПб., 1887. – С.456-474.
5. Кам'янець-Подільський міський державний архів. – Ф.Р.582.
6. Завальнюк О. Запровадження українознавства в Кам'янець-Подільському університеті (1918–1920 рр.) // Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 2001. – №5–6. – С.399–404.
7. Левицька Н. Студентство України на зламі ХІХ-ХХ століть // Історія України. – К., 1998. – №17(81). – С.1–3.
8. Відозва п.Ректора К.-П.Університету до Земств і кооперативів // Свято Поділля: Вид-ня Укр.тов-ва "Просвіта". – Кам'янець-Подільський, 1918. – 22 жовтня. – С.8.

Завальнюк А. М. Концептуальные подходы И. И. Огиенко к университетскому строительству в Украине (1918–1920 гг.).

Рассматриваются концептуальные подходы И.И.Огиенко к созданию и функционированию национальной университетской системы образования (характер создаваемых заведений, база формирования контингента студентов, сроки подготовки специалистов, государственная помощь студенческой молодежи).

Zavalnyuk O. M. I. I. Ogiyenko's conceptual approaches to the formation of the university system in Ukraine (1918–1920).

I. Ogiyenko's new conceptual approaches to the formation and functioning of the national university system in Ukraine (the character of newly formed establishments, the basis of the formation of the students' contingent, terms of specialists' training, state help to the students) are considered.